



ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 121 (16281) • 2000 чылдың ноябрь 2, четверг • Ат салган шагы Садар өртээ 3 рубль.
19.00

ЧАГЫДЫЛГА — 2001

ХУНДУЛУГ НОМЧУКЧУ!
“Шын” солунга 2001 чылдын 6 айларында чингелдеги чагыдылга айынын төнгени билер силер. Ам чер-черлерде чагыдылга чоруу турар.
2001 чылдын 6 айларында чагыдылга өртээ мындыг:
чагыдылга өртээ — 50 рубль,
почта чедедилгези — 78 рубль,
катгышкаш — 128 рубль.
Ынчангаш **128 рубль-биле** 6 айларда чагыдып ап болур силер.
1 айда — 22 рубль, **3 айларда** — 64 рубль.
Организацияларга — **160 рубль**. Ону тодарадырга мындыг:
чагыдылга өртээ — 82 рубль,
чедедилгези — 78 рубль.
Чагыдылганы чер-черлерини почта салбырларында хүлээп ап турар.
Чагыдылга чок артпас дээш чогуур үезинде чагыдып аларыңче далажыңар
Бисче бижирер, бистиң-биле харылзажыңар!

Тыва Республиканың Чазаанда ТҮҢНӨЛДӨРДӨН — ӨЗҮЛДЕЖЕ

Тыва Республиканың Чазаа республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин 2000 чылдың тос айларында түңнөлүнүң база Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин 2000 чылда баш бурунгаар көрдүнгөн сорулгаларының күөсөлдээнин дугайында доктаалды хүлээп алган.

Бо чылдын январь-сентябрь айларында Чазак 999 доктаалды хүлээп алган, оларнын 465-и социал-экономика хөгжүлдээниң аймааржыр. Тыва Республиканың Конституциязынын чаа эдилгезинин төлөвүндө ажалдап кылган турар. Республиканың Президентинин “XXI үчүлүк — экономиканын өздүлгө болгаш чоңуну бижыккан эрге-чагырганы биле кирер” деп Аймактык күөсөлдөр талазы-биле көрдүнгөн 304 кемчегинин 194-ү тос айларда амдыларда боттанган. 1999 чылда республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин дугайында Тыва Республиканың Чазааның Отчедун чугаалажып турда, чоңун кириген саналдарын боттандыра 236 кемчегинин 167-зи (70,7 хуузу) күөсөлтүнгөни доктаалды айткан.

Россия Федерациязының Президентинин Сибирь округунда бүрүн эргелдиге төлөүлекчизи Л.В. Драчевскийнин база Россия Федерациязынын Чазааның Даргазынын оралакчызы В. И. Матвиевонун бистин республикага ажал-абан кылган чораны эки түңнөлдөргө бөлгөн. 2000 чылда республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин баш удур багыттарында сорулгаларының күөсөлдөргө бүгү аймактарында, ведомстволарында, бугурунгулеринин, организацияларының күөсөлдөргө утландырган. Бо чылдын эрткен тос айларында ажал-абан кылган социал адыр дендек ажалдаан. Үлөтүр бугурунгулеринин денелери өскерилбээн, чуртталга шолун ажыгалга кирер көвүдээр, баранын үүрмектеп садарынын кемчээли куудулаваан, чоңун боттотуп орунгалы утланды. Үлөтүр продукциянын бугурунгулеринин 9,9 хуу өскөн, азы оон кемчээли 547,4 млн. рубль болган, ол дөргө 2000 чылдын түңнөүгүнө чедир баш удур санаан коргузунгун 71,6 хуу болур. Чалыг-электри энергиянын бугурунгу, хомурдаш, алдын тывмыжы, хлеб биза хлеб-булоочка, макарон, кондитер кылгалары болгаш өске-даа продуктуларының бугурунгулеринин көвүдээнин доктаалды демделгезин.

42 улуг, ортумак үлөтүр бугурунгулеринин 17-зи коргузугулерин экижиткен. Россия Федерациязының Президентинин Сибирь округунда бүрүн эргелдиге төлөүлекчизи Л.В. Драчевскийнин база Россия Федерациязынын Чазааның Даргазынын оралакчызы В. И. Матвиевонун бистин республикага ажал-абан кылган чораны эки түңнөлдөргө бөлгөн. 2000 чылда республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин баш удур багыттарында сорулгаларының күөсөлдөргө бүгү аймактарында, ведомстволарында, бугурунгулеринин, организацияларының күөсөлдөргө утландырган. Бо чылдын эрткен тос айларында ажал-абан кылган социал адыр дендек ажалдаан. Үлөтүр бугурунгулеринин денелери өскерилбээн, чуртталга шолун ажыгалга кирер көвүдээр, баранын үүрмектеп садарынын кемчээли куудулаваан, чоңун боттотуп орунгалы утланды. Үлөтүр продукциянын бугурунгулеринин 9,9 хуу өскөн, азы оон кемчээли 547,4 млн. рубль болган, ол дөргө 2000 чылдын түңнөүгүнө чедир баш удур санаан коргузунгун 71,6 хуу болур. Чалыг-электри энергиянын бугурунгу, хомурдаш, алдын тывмыжы, хлеб биза хлеб-булоочка, макарон, кондитер кылгалары болгаш өске-даа продуктуларының бугурунгулеринин көвүдээнин доктаалды демделгезин.

2000 чылда республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин баш удур багыттарында сорулгаларының күөсөлдөргө бүгү аймактарында, ведомстволарында, бугурунгулеринин, организацияларының күөсөлдөргө утландырган. Бо чылдын эрткен тос айларында ажал-абан кылган социал адыр дендек ажалдаан. Үлөтүр бугурунгулеринин денелери өскерилбээн, чуртталга шолун ажыгалга кирер көвүдээр, баранын үүрмектеп садарынын кемчээли куудулаваан, чоңун боттотуп орунгалы утланды. Үлөтүр продукциянын бугурунгулеринин 9,9 хуу өскөн, азы оон кемчээли 547,4 млн. рубль болган, ол дөргө 2000 чылдын түңнөүгүнө чедир баш удур санаан коргузунгун 71,6 хуу болур. Чалыг-электри энергиянын бугурунгу, хомурдаш, алдын тывмыжы, хлеб биза хлеб-булоочка, макарон, кондитер кылгалары болгаш өске-даа продуктуларының бугурунгулеринин көвүдээнин доктаалды демделгезин.

2000 чылда республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин баш удур багыттарында сорулгаларының күөсөлдөргө бүгү аймактарында, ведомстволарында, бугурунгулеринин, организацияларының күөсөлдөргө утландырган. Бо чылдын эрткен тос айларында ажал-абан кылган социал адыр дендек ажалдаан. Үлөтүр бугурунгулеринин денелери өскерилбээн, чуртталга шолун ажыгалга кирер көвүдээр, баранын үүрмектеп садарынын кемчээли куудулаваан, чоңун боттотуп орунгалы утланды. Үлөтүр продукциянын бугурунгулеринин 9,9 хуу өскөн, азы оон кемчээли 547,4 млн. рубль болган, ол дөргө 2000 чылдын түңнөүгүнө чедир баш удур санаан коргузунгун 71,6 хуу болур. Чалыг-электри энергиянын бугурунгу, хомурдаш, алдын тывмыжы, хлеб биза хлеб-булоочка, макарон, кондитер кылгалары болгаш өске-даа продуктуларының бугурунгулеринин көвүдээнин доктаалды демделгезин.

2000 чылда республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин баш удур багыттарында сорулгаларының күөсөлдөргө бүгү аймактарында, ведомстволарында, бугурунгулеринин, организацияларының күөсөлдөргө утландырган. Бо чылдын эрткен тос айларында ажал-абан кылган социал адыр дендек ажалдаан. Үлөтүр бугурунгулеринин денелери өскерилбээн, чуртталга шолун ажыгалга кирер көвүдээр, баранын үүрмектеп садарынын кемчээли куудулаваан, чоңун боттотуп орунгалы утланды. Үлөтүр продукциянын бугурунгулеринин 9,9 хуу өскөн, азы оон кемчээли 547,4 млн. рубль болган, ол дөргө 2000 чылдын түңнөүгүнө чедир баш удур санаан коргузунгун 71,6 хуу болур. Чалыг-электри энергиянын бугурунгу, хомурдаш, алдын тывмыжы, хлеб биза хлеб-булоочка, макарон, кондитер кылгалары болгаш өске-даа продуктуларының бугурунгулеринин көвүдээнин доктаалды демделгезин.

СУГ-АКСЫ КЫШКА БЕЛЕН

Суг-Аксы суур чагырга даргазы К. С. Ооржак кожуун төвүндө бүгү-ле уруглар албан черлеринин, организацияларын, коллективтерин удурукчуларыны чыгып, кышка белеткеп дугайын коллегия хуралына шыңгыч чугаалашкан.

Анаа чамдык албан черлеринин удурукчуларыны кышка белеткепке хамаарыштыр чугаазын дынаан. “Хүнчүгөш”, “Сайзак”, “Динчигеш” садиктеринин эргелекчилери Алена Чыбак, Валентина Ондар, Татьяна Ондар боттарынын күжү-биле садиктерин септеп, чыгылап, олар ажал-абан кылган дүжүрткеш, кажалдап алган, картошка, ногаа аймаан база үжүлгөш. Бланганы “Динчигеш” садиги (эргелекчизи Татьяна Ондар) оскө коллективтерин дээр боор турар. Ук садик 20 тонна хомурдашты дүжүрткеш, коллективтин күжү-биле кат-чинтени чыгып, 30 литр вареньени белеткеп алган. Арат Экер-оол Күжүгөш-биле суг алыр керээни база чарып алганы бичини чаштарга-даа эки. Удасук садик тургустунгандан бээр 10 жыл юбилейин демделгези эрттирер. Бо хүн-нерде кайы-даа садиктерде алы-чем хандырылганы багай эвес. Ол ышка кожуунун база бир эки ажалдык коллективтеринге санадып турар суг ажал-алгы эргели чыл бүрү-ле кышка баш бурунгаар хынамчалыг белеткен келген. Олар бо чыын база 40 тонна хомурдашты чызын-на курвалырап, соотурп алган. Конторазын, гаражын база чыгылаан. Суг-Аксы ортумак школызы (директору Н. А. Бораш ОНДАР.

ШУГУ ЯАМЫЗЫ ЭРГЕЛЕ
Россия Федерациязынын Шугу яамызынын 2000 чылдын сентябрь 18-те № 1546-К дужаалыну эзуагар Тыва Республиканын Шугу яамызы Россия Федерациязынын Шугу яамызынын Тыва Республикада Эргелен кылдыр эде тургускан.

ТӨРҮТТҮНГӨН ХУНҮҢЕР-БИЛЕ
Бистин ынак ававыс, кырган-ававыс Хирлиг Минчиговна САЛЧАК ноябрь 8-те 60 харлаар. Ол башкынын чамыштыг ажал-инжиге Мугур-Аксы ортумак школызыга 40 чыл аягы эде ажалдап келген. Бо өөредилге чылдында эге школа өөреникчилерин 10 удаа доостурар. Ававыска, кырган-ававыска юбилейин таварыштыр инг байыр чедедилгезин, кан-дег калдыкшылы, аас-кекжиги, ажал-инжиге чедикчилеринин күөсөлдөргө.
Өнүң ээзи, уруглары, огу, күдээзи, кенни, уругларының уруглары.

РЕСПУБЛИКА АМЫДЫРАЛЫ — МЕДЭЭЛЕРДЕ

ҮНДҮРҮГ ЧЫЫЛДАЗЫ ӨСКӨН

Россия Федерациязынын Үндүргүлөр болгаш чамызының Тыва Республикада Эргелени тос айларың баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче 226,4 млн. рубль кирген, оон иштинде федералдыг бюджетче 166 млн. рубль, а республика бюджетинче 150,8 млн. рубль кирген. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар.

Чыгынган үндүргүлүгүң хемчээлини өздүлгезин республикада сан-хоо болгаш экономика хөгжүлдээнин баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар. Чыгынган үндүргүлүгүң хемчээлини өздүлгезин республикада сан-хоо болгаш экономика хөгжүлдээнин баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар.

Чыгынган үндүргүлүгүң хемчээлини өздүлгезин республикада сан-хоо болгаш экономика хөгжүлдээнин баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар. Чыгынган үндүргүлүгүң хемчээлини өздүлгезин республикада сан-хоо болгаш экономика хөгжүлдээнин баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар.

Чыгынган үндүргүлүгүң хемчээлини өздүлгезин республикада сан-хоо болгаш экономика хөгжүлдээнин баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар. Чыгынган үндүргүлүгүң хемчээлини өздүлгезин республикада сан-хоо болгаш экономика хөгжүлдээнин баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар.

Чыгынган үндүргүлүгүң хемчээлини өздүлгезин республикада сан-хоо болгаш экономика хөгжүлдээнин баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар. Чыгынган үндүргүлүгүң хемчээлини өздүлгезин республикада сан-хоо болгаш экономика хөгжүлдээнин баштайгы түңнөлдөрин үндүргөн. Ниити бюджетче чыгынган акшаның түңү эрткен чылдың коргузугулеринге дендерге, 50,6 хуу хой болун турар.

СУРГАКЧЫЛАП ЧОРУПКАН

ТР-ниң ИХЯ-ның Криминалдыг милициязынын истелге килдизинин ийи ажалдакчызы милицияның капитаны Артур Дамдын (ийи дугаар чоруу турар), милицияның улуг лейтенанты Василий Монгуш Чечен Республикаже 3 ай хуусаалыг сургакчылап чорупкан.

Олар-биле кады ТР-ниң ИХЯ-ның сайыдынын оралакчызы истелге албанынын начальниги шугу полковниги Валерий Кара-оолович Кыргыс база чорупкан. Ол ында албан-хүлээлгезин күөсөлдөргө бистин дайынчылары-выска оларын чок кижилеринден чагааларын, сүй белектерин чедирер.

УТТУНДУРБАС КЫЛДЫР

Октябрь 28-тиң хүнүндө ТР-ниң ИХЯ-ның хуралдар залында болган коллегия хуралына Чечен Республикага албан-хүлээлгезин күөсөлдөргө турган, маадырлыгы-биле олгөн милициянын улуг лейтенанты Салим Константинович Канчыр-оолга РФ-тин Президентизи В.В. Путинин үндүргөн доктаалын эзуагар “Маадырдыг чорук дээш” деп орденни мөөнөтинин соонда тывыскаан. Шанналды оон чок кижилеринге дамчадан берген.

Ола-ла коллегия хуралына Чечен Республикага албан-хүлээлгезин күөсөлдөргө турган, маадырлыгы-биле олгөн милициянын улуг лейтенанты Салим Константинович Канчыр-оол, Менги Кара-Сал болгаш Дмитрий Суботкиннин аттарын Хүндүлгө сэмбээрлиги-биле бижир кылдыр шийтирини хүлээп алган.

ТААРЗЫНМААН

Бо хүнүндө Кызыл хоораянның кудумчуларында 300 маршруттуг таксилер болгаш 200 хире автобустар чоруп турар.

Шак мындыг арга-биле саарылга ажалы чоруу турар болганда, хоорайнын үндүргүлөр болгаш чыылдалар инспекциязы маршруттуг таксилер база автобустар чолчаларына кассалы аппараттар салып алырын дугайында дужаал үндүргөн. Чолаачылар ук дужаалга удурланып, ажал өскө-амышканын-даа чорудуп турган.

Ындыг болжак үндүргүлөр болгаш чыылдалар инспекциязы бо талазы-биле ажалды шыңгыраткан Чоокта чаа инспекциянын херожен ажалдакчызы “УАЗ” маркалыг автомашинаны чолалачызы хоорай кыдыгычче аппараттар, оларын кылып чорудуп турар ажалдыга таарзынмаанын илдеткен. Кажан ук машинанын марказын инспекциянын өске ажалдакчылары бижип алган деп дынаан, чолалачы оларны автобус доктар чеге дугурун каанкан.

Бо талазы-биле чурум үркенгенине кеземче херээп отурунган Россия Федерациязынын Үндүргүлөр болгаш чыылдалар талазы-биле яамызының Тыва Республикада Эргеленинин начальниги Серафима Саг чугаалаан.

ХАЛДАШКЫН БОЛГАН

Чоокта чаа Эркин кожуунуң Нарын суму-зунуң чоогунга күзгелде турган Валерий Биче-оол деп малчының аалыныч өктүг-боолуг халдашкын болган. Чыан бооп, кым-даа кемчээлини албан. Бо херекти кожуунун иштиги херектер килдизинин ажалдакчылары ислен эгелей берген. Халдашкын болган черин чоогунга “Калашников” деп шери автоматтын холалары болган сапык идигер ислери бар болган.

Бо херекке Чагаан-Тологой заставанынын кызы-гааржылары карызтырып турар.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Тыва бокстуң 40 чыл юбилейинге турсааткан маргылда Иван Ярыгин аттыг спорт комплекзинге үш хүн үрүлчүлүүн.

Түңнел оюннар юбилей-диг маргылдан чемпионнарын илдеткен. Деминайы-биле тес-хемчилерден Эрес Сырат, Роман Саидан, Владимир Шююн, кызылчылардан Шолбан Сундуй, Рафиль Доржу, Денис Коржавин, Матлаб Салматов, Иван Соловьев маргылдан тилекчилери болган.

ШИВИЛИГЕ БОЛГАН

Чоокта чаа кикбокка Барнаул хоорайның ийи дактыр чемпиону, спорт мастери Сендаа Гаврош Чыргал олгунуң чырык адыга турсааткан 54 деңгизе боксерлар аразында маргылда Шивилиге болуп эрткен.

Маргылдага Эркин, Тес-Хем, Өвүр, Монгуш-Тайга, Сүй-Хол, Чоон-Хемчик, Барыш-Хемчик, Бай-Тайга кожуундан болган Кызыл, Ак-Довурак хоорайлардан нитизи-биле шыраак 160 боксерлар киришкен. Оларын аразында 5 спорт мастери, спорт мастеринге 3 кандидат болган бирги разрядтыг спортчулары бар.

Үш хүн аразында эл-эстери чинг демиселдин түңнелинде Сарыглар Эрес (Барыш-Хемчик) 54 килге арып тилгези, айт-биле шийаткан 63 килге Артем Салчак (Бай-Тайга), 57 килге Бадый Хертек (Өвүр), 28 килге Чыан Бааян (Бака-ла Өвүрден), 51 килге Аржаан Монгуш (Ак-Довурак) олар түсүндө чемпион болганнар.

А уруглардан 54 деңгизе Селикмаа Монгуш (Ак-Довурак), Азияна Сарыглар, Чаяна Куулар (Бай-Тайга), Мария Донгак (Өвүр) чемпион атка телетип болган. Маргылдааның эң илдепкейлиг киржикчиси дитип, корукчуларын сонургалын чаалап ап шыдаан чамдык спортчулары база шагнап мактаан. Оларга Аржаан Монгуш (Ак-Довурактан), Аяс Сарыглар (Бай-Тайгадан), Овурден Бадый Монгуш болгаш Альберт Монгуш хамааржыр.

Тилекчилерин Гаврош Сендаанын ала-нези, доргуторелдери болгаш Бай-Тайга кожуунун спорт комитети шагнаан.

Ол ышкаш 160 боксерун тренер-башкылары Омак Шоолуй, Владимир Баавыл, Артыш Сендаа, Афанасий Иргит оларнын аттарын манса адаары база чогут.

Маргылда соонда 48 мөгө киржикчилуг тыва хүреш болган. Анаа Барыш-Хемчиктин мөгөзи Артыш Домбулак шүүдген, а Бай-Тайганын аразына мөгөзи Омак Шоолуй үжүрлешкен. **Салчак САРЫГ-ООЛ, Бай-Тайга кожуун.**

ЧАМДЫКТАРЫ ТУТТУРГАН

Октябрь 22-де эртенкиде 5-6 шак үезинде Өвүр кожуунуң иштиги херектер килдизинин кем-херек үлгү-гөткөн кижилер чыгырар изолаторундан аар кем-херек үлгү-гөткөн дээш каразытырып турар 5 кижиде.

Кем-херек үлгү-гөткөчлери-нин беш дугаары дээр бергеш, үр болбаанда шагдаа черине болу чедип келген. Дескен кижилерин үжү турттурган, а Святослав Монгуш ала-ла чаштыны чоруп турар.

ДЕМДЕГЛЕКСЕДИМ

Кызыл кожуунуң “Эрбек” совхозунда эрте саалбыры харылзааны бунянын ачы-дуазына чонга чедирип турар. Оон эргелекчизи Саяна Павловна Олей-оол 1971 чылдан бээр харылза шугулуна ажалдаан хоочун ажалдакчы. Ынчангаш ол бодунуң ажалын кончуг эки билер, мергежээн дагыныкчы. Саяна Павловна чонга эптиг, өвилен болгаш чангыс чер-чуртуларынын хүндүткелин чаалап алганы таварылга эвес.

Суурнун чурттакчы бугу-зун солуннар чагыдылганын илдепкейлиг киржиринче кыйгырып, чагыдылга компаниязын эки организацияларын демделгезине арга чок. **Макар БЮРБЮ, Эрбек суур.**

ҮҮПЕ-ХЕРЭЭ БҮДҮП-ЛЕ ТУРЗУН

Бай-Тайга кожуунуң төвүндө-даа оранчак ыракта Кара-Хол бай, тодуг-догаа амдыралдыг. Благдыг чоңуң хууда мал-маганы, эт-хорөгизин оранчок өскөн.

Көдээ ажал-агыг техниказын чеден хуузу чоңуну хууда ончузу болу берген. Ниитизи-биле алырга, бо сумуда аны-бур марканын 136 машина-техниказы бар. Көдээ ажал-агыг бугу-зунуң автоматизациянын саны 14, оон чартыг

ТУДУП ЭГЕЛЕЙ БЕРГЕН

Хей чыл ара каддыг турган музейниң тудуу бо хүнүндө шим-чел эгелээ.

Уктудуну кылдыр кылдыр тендер эзуагар “Промжилстрой” чаалап алган. Тудуга нитизи-биле 4 млн рубль

ХАРЫПЗАА БЫЖЫККАН

Республиканың уран чуул школының башкыларының чалааны-биле Новосибирск хоорайның Глинка аттыг Күрүнө консерваториязынын доцентизи Андрей Романов Кызылда келген.

кывар-чаар материал чогу-биле шимчөөн, анаа турар. Суму чагыргазынын УАЗ-469 автомашиназы артык кезектер чогу-биле база турупкан.

Суму автомашиназы каш хонгаш ажалдап эгелей бээр деп чагыркыч ко-жуун төвүндө келген даргаларга аазан.

Иван Салчакчынын Доржу эткен созуңге ээ кижиге чыга. Чагыркычнын үлө-херээ бүдүп-ле турар болзун!

Сарыг-оол САЛЧАК.

түңнүг акшаны үндүрүп берген, бо хүнүндө тудугта 1 млн 300 мун хире рубль акша ажыгалттыган. Амгы үезде тудугда 40 аягы тудугу 3 бригада болуп алгаш, шыпкын ажалдап турар.

ҮНДҮРҮГЛЕР — КОЛ АЙТЫРЫГ

Үндүргүл чыылдазындан бистин алыр шалык акмазы-даа, пенсия, уруглар пособиезы-даа улуг хамаарылыгы.

Кайда үндүргүлүгүң шын, үезинде төлөп турар болдур, анаа амдыраарынын оруктарында шаптаргазынар эвээш болуру нугаажок. Чамдык үндүргүл берикчилери боттарына аяк-конча кылып алыры-биле үндүргүл ойталан, харын-даа чыл-чылы-биле “хоюн” турарын эки билер бис. Ынчангаш РФ-тин үндүргөн “1462 Р” чарлыын эзуагар чангыс аай социал үндүргүлери 2001 чылдын январь 1-ден эгелен чып-эгелээр ТР-нин Чазаа октябрь 17-де № 1058 доктаалды база хүлээп алган. Оон сорулганы — үндүргүл чыылдазын чангыс айландыраы, үндүргүл органи-нарынче фондурлардан үс-шаанда хоонду эзуагар чыылданы чорудары.

Октябрь 31-де Чазак Баштынынын оралакчызы В. Ш. Оюн республикада үндүргүлге хамаарышкан бугу органи-зацияларын удурукчуларын чып, журналистер-биле “Тогерик столду” эрттирген РФ-тин Үндүргүлөр болгаш чыылдалар талазы-биле яамызынын ТР-де эргеленин удурукчузунуң оралакчызы И. Н. Ли Москвага ажал-агыг талазы-биле чоруткан.

ажылдарынын дугайында кыска таныштырылга кылганынын соонда, журналистер үндүргүл талазы-биле хой айтырыллары салган.

Чангыс аай социал үндүргүл чорударда баштайгы организация ажал чорудулары үш чада-биле кылдыр. Бирги организация чыда ноябрь 15-ке чедер, оон соонда февраль 15-ке чедер организациялар үндүргүл талазы-биле өреширин шүүштүр. РФ-тин норма-чижек актылары-биле таныжар ажалдары чорудар. Үндүргүл декларациянын март 30-ге чедир дужаар. Ноябрь, декабрь айларда үндүргүл фондурлары чаа программалары ажалдап кылдыр.

ТЫВА ХЕРЭЭЖЕННЕР — РОССИЯНЫҢ КОНКУРУЗУНДА

Россиянын херэеженер новүлелинге чоруткан “Тываның херэеженери” деп оңуму Московский мэри Ю. Лужковту акшаландырышыкыны-биле партия доозуп турар. Ол тоогу-ному бо аял партия доозуптур. Ында 300 аягы тыва херэеженеринин чуруктары-биле ажал-инжи коргүскөн.

“Тогерик столга” ТР-нин Парлады болгаш информация куркомитетинин даргазы А. С. Серен, РФ-тин Үндүргүлөр болгаш чыылдалар талазы-биле яамызынын ТР-де эргеленин, РФ-тин пенсия фондунун ТР-де салбы

ЧАА-ХӨЛДҮН БУРУНГУ БОЛГАШ АМГЫ ЧЕРИНДЕ

Республиканың Президентизм октябрь 19-та Чаа-Хөл кожуунга чораша. Аңаа чоранының соругдарының бирээни — октябрь 13-те Чаа-Хөлге чораша, “Тывакоммуни-эриго” болгаш “Водоканал” бдурдуглериниң удур-тукчуларынга берген даалгаларының күөсөлдөзүннү кынаалды.

В.П.Мельниченко болгаш В.А.Фалалев бугу-ле айтышкыларга күөсеттингенден, Шериг-оол Дизижи-ковичке илеткээнер. Энергетиктер үшкү, курлавыр котелду сепкен кирикелер. Септелге аждарына смета-лар тургустунган, ол аждары чорударына акша-хоренгилерни аңгылаан.

Ак-Туруг сумузун Ак-Туруг болгаш Булуң-Терек суурларының база Кызыл-Даг сумузунун чуртта-кчылары-биле Президент ужурашкан. Кожа-хөлбээ турар-даа болза, ангы-ангы байдалдарда чурттап турар деп, Шериг-оол Дизижи-кович демдеглээ. Моон мурунда турган совхозтуу баазаның Ак-Туругга тургускан коллективти ажал-агыш шуут сандаран, пилораманы дериг-херек-селерни тоймагалаттыган. Чазактын дуэзы-биле турган, деригелер-биле хан-дырган столовая-пекарня база-ла ындыг байдалга таварышкан. Мыйыстыг бода малдын бажы үш чыл дургузунда 350-ден 135-ке чедир кызырылган. Суурда чырык чок, кожуун төвү-биле телефон харылаазы үзүлген.

Мал-маган оорлар чоруктун көвүдээни болгаш аңаа хамаарыштыр кожуун милициянын тоомча чогу чурттакчыларын дүвүрелдир турар. Чоокта чаа болук оорлар бир аалга келгеш, кадарчыларын хүлүп кааш, 55 баш инекти Чадаана тала-зынче сүрүп алгаш чоруй барган. Каражадан ол кижилер кожуунун иштиги херектер килдизинге хому-дал чедип келирге, оон ажалдакчылары холдарын чүге чангып каан: сүрүп, истеп чоруур дээрге, кывар-чаар материалдар чок бол-ган. Оорларны соондан истеп сүрү кылдыр дөрт машинага кудар кывар-чаар материалдар салдары-биле чурттакчылар акша чыыр ужурга таварышкан. Ылчап-мынчач шууден турда, үе эрткен. Оорлар 12 баш инекти ал-гаш, туттурбайн барган.

Көдээге кээп, аңаа дуза көргүзери-биле бүгү-ле хемчеглери ап турары дээш Президентизге болгаш Чазакка өөрүп чет-тиргенин илеретпешаан, оон-биле калы ак-туруг-жулар чамдык четпестер-терин база чугаалап бергенер. Ылангыча тус-чугулар шыр шилдигини кылган-дыр деп болдаар-дыр мен. Чаа-Хөл — көдээ ажал-агылыш кожуун, көдээниң септелсе-хергелдерин силерниң чаа чыгар-га даргазы, сапал дамчан малчын кижидык эки бишир дийин. Чаа-Хөлдүн буруну болгаш амгы че-ринге амьдылар оон күш-ажылчы чоңуна төлөспүг болган турарын оон-биле кады чораша чедип алыр силер дээрзинге бузурээр мен. Оун чедип адырына бугу чүве силерде бар: чаа-гай хорзунуг тараш шөл-дер, изиг өттүгү олар-бел-туларын бирээниң суза-гаар мөөннетинген ай-тырылдарын шилтир-лээр-биле Ак-Туруг суурга Чазак хүчүн эр-тирери көрдүнген.

Шериг-оол Дизижи-кович Булуң-Терекке өске байдалды эскерген. Ында 12000 чурттакчыга хамаарыштыр муң чаргы баш пээр мал болгаш 453 мы-

йыстыг бода мал хамааржып турар. Тус чер-нин коллективтиг ажал-агыш чаа-ла тургустунуп орза-даа, суурну тараа, картофель болгаш ногаалар-биле хандырып шы-даан. Бугу-ле культура, албан черлери таарым-чалыг байдалдарда ажал-дал турар. Булуң-Терек ортумак школада англи дылды өөредип турар, өске школалардан оозу-биле ол ылгалды.

Ш.Д.Ооржак Булуң-Теректин чурттакчылары-биле элзун үр болгаш бо-туу-биле болган чугаазын доозуп тура, нарын шил-чиде үезинде оларның шылдамкык чоруун макта-вышаан, рынок харыл-зааларын улам ыңай ши-гээлип алырынче оларны кыйгырган. Республиканың Чааа көдээге дузалал келген болгаш моон сон-гаар-даа дузалаар деп, Президент демдеглевшаан, көдээниң чуртта-кчыларының амьдыралы-нын чаагай чоруу бирги ээлчегде, оларның боттарын-дан, оларның ажалдап база чурттап билринден хамааржыр дээрин чугаалаан.

Президент Чаа-Хөл ор-тумак школазында ажал-дал турар ол школаның эге класстар башкызы Хан-дырма Түлүшевна Чым-бага “Тыва Республика-ның өөредилгезинин ал-дардыг ажалдакчызы” хундулуг атты тывысканы-нын дугайында грамотаны болгаш хөрөк демдээп ты-выскап.

Ол ышкаш Чаа-Хөл ко-жуун чагыргазынын чаа даргазынын албан-дужаалы-на А.Д.Тюлюштуң ажалдап кириринин бай-ырлыг сузалай болган. Ындыг харысалгалыг ал-бан-дужаалга сонгуттур-ганы-биле холбаштыр Ал-дын-оол Дарын-ооловичи-ге изиг байыр чедирби-шаан, Президент мынча дээн:

— Бөгүн кожуунуң болгаш база бугу респуб-ликаның амьдыралында — онзагай шун. Демократ-тыг сонгулдаларның түн-нелинде тос кандидаттын иштинден Алдын-оол Да-рын-оолович Тюлюш та-билдешкен баштайгы-ла ба-дылаашкында балылааш-кыннарнын хөй кезинин алгаш чедип алган. Сон-гучулар шыр шилдигини кылган-дыр деп болдаар-дыр мен. Чаа-Хөл — көдээ ажал-агылыш кожуун, көдээниң септелсе-хергелдерин силерниң чаа чыгар-га даргазы, сапал дамчан малчын кижидык эки бишир дийин. Чаа-Хөлдүн буруну болгаш амгы че-ринге амьдылар оон күш-ажылчы чоңуна төлөспүг болган турарын оон-биле кады чораша чедип алыр силер дээрзинге бузурээр мен. Оун чедип адырына бугу чүве силерде бар: чаа-гай хорзунуг тараш шөл-дер, изиг өттүгү олар-бел-туларын бирээниң суза-гаар мөөннетинген ай-тырылдарын шилтир-лээр-биле Ак-Туруг суурга Чазак хүчүн эр-тирери көрдүнген.

Шериг-оол Дизижи-кович Булуң-Терекке өске байдалды эскерген. Ында 12000 чурттакчыга хамаарыштыр муң чаргы баш пээр мал болгаш 453 мы-

Юрий СУЧКОВ.

ТУЛГАН ЧЕМПИОН

Польшаның Краков хоорайына сумо хурешке Европа чемпионаты болуп эркен.

Аңаа Россиянын сумога чыныды командазы-биле бистин чангыс ас-чурт-туларын Ас Монгуш (15 летизге чедир) болгаш Кап-Демир Куулар (85 летизге чедир) киришкен, чедипкиниң болган. Ас 2000 чылда Европаның тулган чемпиону атка

төлөспүг болган. Кажан тыва спортчулар Кызылга чедип кээрге, олар-ны октябрь 20-де ТР-нин Президентизм Ш.Д.Ооржак хүлээп алгаш, байыр чедирген. Удавас Бразилияга болуп сумо хуреш-ке делегей чемпио-падынга база-ла чедип-киниң болупуру Президент күөшү, Чазактын талазында дуза кадары азаан.

Леонид НАПИТ-ООЛ.

ТАРААЛЫГ, ОДАР-БЕЛЧИИРЛИГ-ДАА БОЛДУ

Бин-Хем кожуунда Аржаан суурнуң чоңуң мурундан Сергей Даржаа 2000 чылдың сентябрь 21-де “Шын” солунуң 105 дугаарына “Чемеге дээр тоңап кээрлээ?” деп дүвүренич чага үндүрген. Ында мындай оодурулгар бар: “Аржаан суурну Президент, Чазак кээп көргөш, боттарың талазында дузаны көргүзүп, деткимче берип, ийи кыт улуг садикти, дөргөм улуг спортзалдыг улуг клубту, контораны база ПТУ-нуң салбырын аждар эгелээшкенин чорудага, катта коозурадып эгелээң. Автогаражың оदार чериниң соңгалары, эжиттери баштай чок турган, ам оон одалга системаның хоораларын одура кесеш, сэдипкан. “ГАЗ-53” автомашина үш тонна картофельге саттына берген.”

Моңгун-Тайганың Мөгөн-Бүрен, Кызыл кожуунга бактаап турган Кунгуртуг болза ынаар барып чедери, хынаары бөгүндө кайын болдунар. Кызылдан, Туран-дан ырак эвесте суурнуң экономиказынын буурааш-кынын, чурттакчыларын э-хөрөгизинге ээ-харысалга чогуң көдээ ажал-агышны билер автор “Аржаан” КБАА-ның удурткучуларын, специалистерин шыгыны шүгүмчүлээң. Мен бо удаада Чазак Баштынының ора-лакчынын хүлээлгезин күө-седип турар Чылгычы Ондар-ны элерип четтин.

Шак-минута кызы-лаа болза, садиктиң, клубтуң чылдылга системаның капитал септелгезинин доо-стут оораны 2000 чылдың октябрь 24-те көрдүм. Чага-да көрдүнгөн чидиг өске айтырылганы көрүп, таны-жып четтикпейн бардым.

— Бо садиктиң чылды-лга системаның капитал септелгезинге 200 муң рублдуң үндүргөн. Туду-гларын кыжын ажалдаар күчүзү ажалдап бол-ла үнер. Аар өрткиң одалга системанын херекке албаска, батареялар, котелдар урелир — деп, Чылгычы Чимит-Доржуевич менчү чугаалады.

Чазак Баштынының ора-лакчынын хүлээлгезин

күөседип турар дуржулгазы бирги денелдиг удурткучуң эскерип бадыткалды. Бо талазы-биле эркен, амгы шаг-үениң бир кезек бо-лушкунуңун кысказы-биле демдеглекседим Шагаан-Арыг хоорайга чурттап, ажалдап тургаш, чылдылга системалары донган бажын-нарын каш-даа көрдүм. Чаа хоорайнын төп одалгызы ажалдап кирбейн турда, көчөгарларының күш-ажы-лын организаптап, контроль-лап күш четпейн барган удур-тукчулар чамдыкта “боттары көчөгарлааш”, каттырыңгы чорукка, көчүгүң төөл-домакка дүшкүлээң. Иштинде — бирээде, ажалдан үндүртүп, ийиле, удуртуп турары бдүрүлгезин муң-муң рубль котарал-чарыгалга чедирер.

Безен-алдан кижидык ажал-даар коллективтиң оран-савазы донгарга, безен-алдан кижидык ажалдаар чер чок калыр. Арагыча чангыс көчөгарны кем-бурузду ол хер-хай-бачытың. Ажалы эки-лаа кижиге негелде, контроль албан турар. Чүге дээрге амьдырал-чурттаалыгың болушкунуңары хай талалыг. Чаңгыс аай каалама орук кайын бар болуп ийик. Мензереңери, чөгөт-баш миннири, чамдыкта улуг тураланыптары кымны-лаа энедегте чедирер.

Чылгычы Ондарнын бо удаада Аржаанга келгени коңчу-ла ой-шаанда болду. Учөт болгаш отчетка хайгаар-рал, негелде албан негеттинер. Культура яамызында хөй чылда сайтытап турар кижидык суурда туду-гжуларын бир кыжын танырып илден. Каш кыш ажыр культура объек-тилериниң чырыны, чылыны хандырып, оон ажылдап доктаамал ажалдадырып көзүрге, “кигун чаштыр чер” безин билдингир апар.

Суму чагыргазының дар-газы Лариса Сенинге, култу-ра одааның удурткучузу Вера Күжүгесте база ужураштым. Лариса Владимировна бо чылдың июнь айдан бээр чагырыкчылап кирген. Чогуң эртемин орус дыл башкызы. Сумуңуң чоңу алыс келизин боодааш, школа башкызын чагырыкчы кылдыр шилип алган боор деп билдим. Чаа херээжен дарганың менчө көзүлгени бола: дыл бажында кийдиң деп чик, чаагы хандан кызыл, он-шырай хардан ак-даа ышкаш.

Башкы кижиниң күш-ажылы биле чагырыкчынын эгел-байдалы ол ылгай көрүп эгелтөөн аныялгы. Кым-даа ол-ла хүнүндө, шагында боттары чоңуң баштыны болу бербес. Чаа эрге — байдалдың тевиң чалгыт дег мөөр, ону чаа-жыктырары эмдик малды өөредиринден кайын чик болуп ийик. Ол дың чааскаан эвес, чоңу — чоорган, хөйү — хөйлөс. Бо удаада Чазак Баштынының ора-лакчыны база моорлап келгени ол. Ынчангаш чагырыкчы кыл-дыр ботту эде тургузарыга бугу байдалдар бар-дыр. Бо талазы-биле үлегер-майык хай. Чижээ, Моңгун-Тайга-

нын Мөгөн-Бүренде директор Ошкү-Саар Ооржак, Тожунуң Адыр-Кежиге Ульяна Бараан боттарын удуртукчу денелге тайып ушпас кылдыр эде тургустунуп алганын билирим аржак. Кым-даа шаг-үениң тевиңниң, кажан херек апаарга, чагырыкчы кылдыр хевирлеттинер.

Мен бир чижекти эрткин амьдырал-чуртталгызын аныяк кииркседим. Тываның хоочун башкызы чораш Иргит Бадраның “Арзылал Кудерек” деп романында мындай оодурулганы киирксээң ийик мен: “Ынчан-даа, оон соонда-даа үгерсе, оон мурунда-даа иргит сумузунга аштап, түрөп чоруур улус колдуу турбаан. Чүге дээрге, бирээде, Алдын-Чайзаң дигир чораша, коңчу-ла негелдиг, нарын, хыныр кижидык турган. Арбан-ның малын чайгы үде кан-чаар семирип, денелг кирип турарын боду барып хынап тургаш, хайгаараар. Арге-бүрүзү саап ижер инектиг, өт-көлдүг турзун деп чагы-сурсаар.”

Күзүлгөң аал бурузунге чедип, кайы хире бес, кичиге-ай казып, кадырып, чүү хире тоорук дүжүрүп алганын, тараа-быдааның четчир кылдыр тыптынып, сура-галанып алганы — суразын айтырар, кара-биле коор.

Чагы үде хамык улустуң быды-куртун аштадыр, ары-ладыр. Хамык негей тоңнар-ны, дүктүг чүвүрленип, хөрөк-төөштерин, хөйлөнерин, ол хамаанчок майкат ишктерден өрү алзы тайгага апарып, кызыл-кымыскаж узының кырынга хундулуг салдырар. Ол хамык быт-курту кымыс-кажактар амыр-ла, өкүсү эр-тезинге чедип арылдар хы-

дып-кырып кааптар. Эр улус-тун бажын кылайтыр чүдүлүп кааптар, а эр-даа, кыс-даа кезегелерин нарын кыдат шүүр-биле шүүредир.

Шыны-даа кээрге, бир эвес иргиттер ындыг адым түре-мик чурттап чораш болза, Эзирбениң он уруу канчак шупту онча-менди доругуп оуп келген деп? Оон туржук өгүн эжинге сынас, холун сунгаш, ог дүндүүден тутту-нуп аар улуг-шыраак, мөге Күдеректи чүңүң-биле азырап өстүрүп каан деп? Ол шагда кижилер база чурттап, амь-дырап билер чорашт.

Ийе, харын, бөгүңүгү ры-нок харылаазы кижидык бу-рузун девидели берген. Ылан-гы ээ кижидык боттарың эде тургузары барык күш четтинмесээң. Түңнелинде азырадыр, ботканың, оон эрте, ат-алдарын ышкынып, кем-херек үлүгдир, үптөңүгү социал чыргактын көстүп орат. Чижээ, культура хемчег-лерин организаптаар Вера Күжүгестин 1999 чылдың ноябрь 9-10 хүнеринде дү-кенин ийи шакта эттээш, хөгжүм аппаратуразын үптөп апарган. Ол дээрге үш эр-дү эвеспе. Олар кайы-ылда чедип келбээң, бистин тол-дери-вистир. Бажы эттеңеш, ойдук чок үлүгдиг кылып алган. Каратырларынның ат-бажы чүгө Аржаанда эвес, Туранда база дыңналып турарын билеп алдым.

Аржаан суму чагыргазының бөгүн күрүне азыралында турарының бир факт-барым-даазы болу бергенин ук бо-лушкун херечилеп турар.

Шаанда ындыг турбаан. Мөге Күдерек дег аныяк оодлар Вера Күжүгестин эттээш, аппаратуразын үптөп

алырга, Ховенмей чагырык-чынын шагдалары бөгүңге чедир кандыг-даа хемчег-лерин албаан. Алдан “дургу-нарнын” бажын одура шаап турганын көргөш, иргит-териниң оглу тыва Күдерек баш удур коргудуп, дүжүп бер деп нояны сурган-даа каарга, оон созуң херекке-даа албаан. Чажыт арга-биле ужураш-каны, бдүү сүлгээ кылганы — шаажылаттырганы тыва Хундуңуң чагыын тудуур күөсеткиң.

— Утпас силер, думам! Манаа шүүп кап! Боларың хоранында ыял-ла шүүп каар сен! — дээниң хевээр хандырган.

Күдерек Моолга шүүп кааш, олча-омактыг чанып кээрге, “Күдерек деп кара-чуу” чүве тыптып келген дээш, хөлчөк кылыктанган. Чондан сезингеш, чижээк кыдатка хеп-херенер кажар арга-биле нишке кап берген. Кадый бөгүн-даарга чингээр четкен мөгениң ак оон, ийи адын, он шаа шээр малын манчы-кыдат өре орнотка, “хоолениң-дир сен” дээш, хунаап алгаш барган.

Мээн денелгем хүлээп алдымзынын уруктары-биле хөмдүңе-даа берип бо-лур-ла ыйнаан. Эрге-хөйдү, шат-үе оранчок ылгалып турар. Күзүрүм болза, Ар-жаан суму чагыргазының девискээри Алдын-Чайзаң-ның сумузу дег болзун; Аржаан суму чагыргазының бөгүн күрүне азыралында турарының бир факт-барым-даазы болу бергенин ук бо-лушкун херечилеп турар.

Шаанда ындыг турбаан. Мөге Күдерек дег аныяк оодлар Вера Күжүгестин эттээш, аппаратуразын үптөп

Аранчор ОКСУР.

ЧЫШ СООНДА

МЭЭН БОДАЛААРЫМ

Бо чылдың сентябрь 29-та Россиянын херээженер эвилелини тургустунганында бээр 10 чыл болган оюнга тураскааткан херээженер чыжынага республиканың херээженер шимчээшкениниң актив чер-черлерде чорудуп турар амьдыралыңарга-дуржулгазыңар солчул чугаалашканы амьдыг болган. Тываның херээженер эвилелиниң даргазы Ирина Шекпээр-ооловна Очуруң илеткелниң соонда, Кызыл хоорайның база кожуун бурзунден активчилер боттарының кымыл турар амьдыралыңарга дугайында саналадынар.

1966-1974 чылдарда СЭП обкомунуң херээженер ортузуңа амьдырал чорудар секторун эргелечинге ажалдап тургаш, ыңчан херээженер чөвүлдериниң кежигүнериниң, оларның удурткучуларының салган соругдарына кымыскажкың, чоңуңа дузаарга, ак сеткилдин бөдик үөлээшкың-биле сактып чоруур мен.

Чыл эртен тудум, үениң айы-биле кижилериниң амьдыралы эки-лаа, багай-даа талазынче эскерип турарын көрүп чок бис. Ынчангаш херээженер чөвүлдер оон аайчыче амьдыл-херектерин база эде тургузуп, чаа-чаа соругдарың салып, чамдык дүвүрээниң айтырылганы көдүрүп турганын солунуң кончукчулары-биле үлөжикседим.

Хуралга санал берген-дерин аразында республи-када суралгы эмки, Дээди Хуралдың депутаты Алек-сандра Норбуевна Кууларның санала чүгө херээженер активин эвес, а аныяктары, ада-иелери онзагай ханы бодандырап боор. Ол сана-лыңа соөлгү чылдарда чам-дык божуур иелерин орган-изиминде витаминер чет-пезинден, кадымын кош-каандан калды кошкак уруг-лар торуттунуп турарын, ол ышкаш божуур иелер хоралыг бдүмелдерни ажиллап турарында чүгө кады кошкак эвес, яны-бүрү кеминг уруг-ларын торуттунуп турары эн-не дүвүренич дээрзин демдегледим. Эмчинин чугаа-лаан чижонден алырга, чан-гыс каракты-даа, чамдык ор-ганнары холжуп тудушкан-даа, ооргандада үттүг дээш, өске-даа коргунуг ову-р-хевирлиг уруглар торуттунуп турар диди. Божуур уруглар херээжен кижидык, шыра-к салгалды божуп алыр деп болза болза, араганы ижиң, наркотиктиг бдүмелдерин тыртып болбазында аңгыда, наркотиктиг чашпанының чыры улуг хоралыг дээрзин айтытты. Кажан чашпан чып турар үде, оон хоралыг доо-зуу тынышты, кешти дамчып иени болгаш чашты хорана-нар. Чамдык өг-бүлелер өрте-күңгө чедирип алыр дээш хоралыг чашпанының чырында элзоди ажы-толун безин кириштирип турары эн-не айыылдыг.

Тыва херээжен ук-тоо-гузунден ажы-толунге ынак, бердигин болгаш кандыг-даа бергелерин алып, тилеп, өс-туруп ап чораша. Амгы үде үе чеже-даа берге болза, торуп алган ажы-толду өстүрүп алырын аргалары бар, Күрүңе-даа дузалап турар-

суурнуң чоңун хаара тудуп, хоочуннар чөвүлели-биле деминг ажалдап турар Ба-рыня-Хемчикте 40-50 чылдар дургузунда үлегерлиг, этиг-найырлыг чурттап чоруур өг-бүлелерин байырлалың аныяк өг-бүлелерге үлөжү-чүгө кылдыр организаптап эртирип турары солун. “Са-гыш-сеткилден ажык маска-зы” деп херээжен эртиривип, маска кеткен элзоди уруг:

— Бистин ава-ачавыс үр-гүлчү арагалаар. Мен дум-даларым-биле аштап-түрөп чор бис. Бо дугайында дун-хүн чок сагышым арып чоруур, дуза-лап көрүңер — деп дуза дилээ-ни кижилерин дүвүреспес аржак. Эрзинде херээжен-нер чөвүлелери “Кадык амь-дырал — келир үеви” деп те-мага хамаарыштыр эм оьттар чынып, ногаа өстүрүп ажаа-рынын, алгы-кешти чөптүг ажалыгарының өөредилги болгумерин организаптап, калдынар, начынар мөөр-ептерин бөдик денелге эр-тир-ип турары дугайыңа оксе-ла айтырылгала тодаргай доктааганнар.

Херээженериниң хол-биле кылган чогаалдыкы ажал-дарының делгелгезинге үш кожуунуңарны актив кири-жип, ажалдарын делгээң. Оон аразында моон мурунда делгелгелерге турбаан чаа чүүл — Сүт-Хөл кожуунуң Суг-Аксы суурунуң херээ-женер чөвүлелиниң даргазы Клара Хунаевна Ховалыгың 30 аыл эм оьттардан белет-кес кылган делгелгези онзагай солун болган. Эм оьттарын чөптүг ажалыгарын, чырыны, белеткээрин, ону чүгө эм кылдыр эвес, харын аары-лардан камгаланып, профи-лактика кылдыр херээжен-нериниң талазы-биле чуртта-кчы чонга негелдешип турарын сонургааткан. Эм оьттарын чөптүг ажалыгары шуут чаа чүүл эвес, бистин ада-иелери-веси, оларнын өбөлгелери бой-дуз-биле эн-не чок харыл-залыг чурттап, эм оьттарын ажиллап, кадык, шыра-к чурттап чораша. Ону катан эгидип, үнелеп, негелдеш-тир ажалдың эгеңи бо-дур. Амгы үде кижилерин эм оьттар-га, кат-чимчесе сонургалы, чүткүлү угадып, чүле бот-тары ажаллаар эвес, салды-саарып турар апарган. Бистин Тывавыс бо талазы-биле хөл-чөк байлак, экология талазы-биле арыг болгаш шынарлыг черлерин бирээни болгай. Ынчангаш эм оьттар, кат-чимчести кампап, ону чыып, ажалдарын өөренирип чугула.

Бо талазы-биле чер-черлерге семинарларны организаптап, адаа тускай билдиги кижилер чапал, оларын арга-сү-мезин алыры чугула деп бо-даар мен.

Республикамыстың көдээ чоңу ногааны тарып өстүр-генине шуру мергежи берген, харын-даа тергиннери Кы-зылдың рыногунда садып, оруданга ал-падар тур. Кызыл-дың чурттакчыларының да-ларында яны-бүрү фрукту-лар, каттар, эм оьттар бөдик дүжүттү берип турар. Ол ыш-каш ногаа эки үнүп турар кожуунарга ранеткаларын, сливаларын, безерек яблок-тары чүге өстүрүп болбазы? Ажалдазында улуг нарын чүве чок, сооктан база корт-пас-тыр. Дачаларда фрукту-лаш ыяштар бурзунден каш-кыш кил дүжүттү хоорай-жылар ап турар. Культур-жуктан инек-кара сывыдан хөй каттары чып алыр-дыр бис. Дая-кады (жимолюсти) хан бажыкынынга, ижин-баар аарыларынга удуур үн-елиг эм катка санаттырып турар. Ону тайгадан эккеп олур-туп алырга, ажалдазы эки болза база чаагай дүжүттү чорду. Вишняны тарып алырга, кады будуктарының эгезинден бажына чедир ту-даш каттыг боор чорду. Бо бугү-дөн варенье, компоттар-ны, желе, повидло, пюре дээш, өске-даа витаминер ченер-нин чечени-лаа белеткес алыр арга бар-дыр. Оон-биле чөргө-лөштор ногаан база бар бол-гай. Бо бугу чаагай кадык-шылды, аас-кежиктиг күш-ажылды өг-бүлениң бугу ке-жигүнеринге бээр.

Фруктулар ыяштары бистин агар-бойдузувуса таарыштыр чаңчыктырып каан 1-2 харлыг ыяштары ол та-лазы-биле дуржулгалыг ни-итилелдерден чик өртектөр-биле организаптап садып алыры таарымчалыг боор. Колдуунда Абакандан эккеп турар боор турар. Бистин рыногувуста ийи чангыс хуу кижилер коңчу улуг өрте-ктерге садып турар болгаш эки, багы-даа билдинмес.

Бо талазы-биле ажалды херээженер актив амдан эгелеп организаптап, келир чазын оморолданып олур-турунун мурунда, ону ажаа-рынын өөредилгезин кышкы үде эртиртерге, келир чазан өг-бүлелер олуртуп эгелээр боор деп илгээр-дир мен.

Шурумоо ШЫРАП,
херээженер шимчээш-кениниң хоочуну.

ШКОЛА, ООҢ ЮБИЛЕИ БОТТАРЫ ХАНДЫРТЫНЫП ТУРАТ

Тыва бижикти бугу чоңга негелдешип, “культура революциязының” изиг түлүк үезинде Хер-Тайга школаның тыгаа салдыганында бээр октябрь айга 69 чыл болган.

Ынчан Хер-Тайга суму-нун Чоон-Хемчик кожуунун эң улуг 11 арбаның, кыдыг-кызыгар, кадыр-берт, тайга-сынын, хемгер, сулгар-лыг, шагыны дөрт ээлчээнде кошуң амьдыралдыг чоңун Шыырап Дагаевич Түлүш даргалап турган.

1938 чылда школа тудар деп чугула соругла салдынып кээрге, Шыырап Түлүш (суму чагырга даргазы) өреге бу-рузунге кижилерин күш-шы-далын барымдалаап, чуку

Алдын-кыс КОМБУ

УГААННЫҢ АЙЫН ТЫПТЫП КЕЛИРИЛ ДИП

Угааным менден чиге харын негей бээрге, Чаңгыс сокке сыңырыптар харын тыптайн, Дараазанда тайылбырлар сөзүм бердим

Эге класс эргинин-даа ажыр баспаан Эргим чассыг үйүмүнүн ол айтырынгы Харын бээр дээн аазашкыны албадым Харын мени боданыгже ханылатты

Угаан-бодал чүге кижээ чаатанган Ужур чүл, Бойдус-бурган шаңылы бе? Угаан-биче, кырган-чалыш шуптувуста Угаан бар деп бодалымга бижикпадым

Угаан деп ортээ турбас чаатанган Узел-бодал, эртем-биде ужуктапкан, Билдирге билдирген немеп чоруур Билдир чок эртемчилер кайы койей

Эгел чангыс үжүк бешин таптып билбес Эртемиле малын малдан чурттан чоруур Адактан назынган бол керген, чечен Адактыдан угааныггы сактып келдим

Онагай-даа, ортума-даа угааныггылар Өскөлөшпейн, чаңгыс огте эгешкеин Амыдырал билеп кааны туружуну Аайлашка - ортемчилерин угааны ол!

Салым-чаяан шаңа-лары хомзөлеттес, Сагыш улуу харын ону ыстып болур Бүдүн, туруш, мөзү-нүрүн эдилеин Бүгүдөи угааныггыны хемчөкчөк

Киж, киж хирезинде угааныггы деп Хилдичек чок ийи состу кожуу кыар дээш Бодаларым кожуу чаман шүдүктерим Бола-дыр. Эши, чапан номчу, уйнуум!

ШКОЛА, ДУЗАЛАЛ АЖЫЛ-АГЫЙЫ ШӨЛДҮГ, МАЛДЫГ-ДАА

Чоон-Хемчик кожуунун школары дузалал ажыл-агыйларын Бо чалын картофельди 11, ногаа айман 1,2, тарааны 93 гектарга ажаан өстүргөн Бажын-Алаак ортума-школаны директору Д. Б. Ооржак 15 тонна картофельди, 2 тонна ногаа айман, 10 тонна суланы ажаан өстүргөн Теве-Хая ортума-школа бир тонна чиге-тара, 1,5 тонна картофельди, Чадаананан №1 школа картофельди 4 тонна, какусаны-750 килограммын белеткени Өске-даа оореште черлерин дузалал ажыл-агыйлары өзөөн өсөс дүжүтү ажаан белеткен Школалар капустуга, картофельге боттарынын хергелени дозуу-биле хандырып алганын эки деп демдегеве арга черле чок Дузалал ажыл-агыйлары тарак культуруларын база элөөн хойну өстүргөн Чожа, Хайыракан школаны 1 тонна кызыл-тас, теве-хажыларын мыйрайдан-4 тонна! Варенне белеткери, моогу

ШКОЛА БАЙЫРЛАЛЫ ӨӨРҮН ЧЕТТИРГЕНИН ИЛЕРЕТКЕН

Чыргаланды ортума-школаны октябрда чартык чүс чыл оон байырлап эрттирген Ол үенин дүрүзүндө 1940 оореникчинин доостурган Школанын эң баштайгы директору - Чооду Баа-Хоосевич Шаравин Школа ооренип чораннарнын аразында база Белдир-Ары суурдан үнген ат-сураглыг кижилер хой Академик, доктор Юрий Арачин, сайыттар Николай Куичун, Клара Комбу алышкылар, алдарыг чурукчу Сергей Ланзы, чогаалчы Иргит Балра, ТР-нин күрүне шаанынын лауреады чогаалчы Кара-Куске Чооду, алдарыг башкылар Адыя Маскыр, Бидя Сувандин, Ниман Тараачи, Делгермаа Конега, Богуй Намчак - олар коску ажылдакчылар Баларчы Селен, Белек-оол Баткар, орден-хавыялыг алдарыг маалымнар Сунаидилер, Дангызыннар, Баткарчы, Сыраттар дээш, кынарны чок дээр. Шулун чыскаалы, тус-тус класстарында чаңгыс класстарында сактышыны сактып кодурушкунунун байдалына эртең болбайн деп Келген алдарыг школа музейин аажок сонуургааннар. Музей эргелекчиин хоочун башкы Очур-Хоо Сагдыевна Эртине суурнуу, школанын

тоотугунден солун чүдлерин чыылганарга чугаалап берген. Школанын эң баштайгы доозукчуларынын, башкыларынын, суурнуу үндөзлекчилеринин, хоочуннарыннын, муракчы кижилеринин, суурдан үнген ат-сураглыгларын дугайында фото-дегүүрлерин онагай кылдыр дээрэн Уран чүдү, бойду, эрти шагын э-херекселери, этсевичин булдунары база дериттинген Кайгамчык солун тоотугун доожэ, орасомазы салдынып эгелээ тооту музейинин школада ажылдап эгелээни аалчылар онзаанып демдегеп, Очур-Хоо Сагдыеванын чогаалдыкчы езу-биле ажылдап турарын үнелээнер Доозукчулар, ол школага директорлар чоран Оя Дангаа, Клара Комбу музейге бир-бир муң рубльди шилчидип бээр болганнар Өске-даа аалчылар школа музейинин хожуу сайзыраарга моральдыг, материалдыг деткимчени коргузунен чугаалааннар

Сувандин торел-дортулунун мурундан 10 торүүр хойну, хоочун спортчу башкы Эрес-оол Сыраттын думалары спортчу дериг-херекселерин, акша-тогерикти, суй белекти бергенер Школа баштаар чери торел чоунуга, доозукчуларга, материалдыг, моральдыг деткимче коргускен бүгү-ле арат чоунуга өөрүп четтиргенин илереткен. Байырлап үезинде школанын чыргазынын, ооредилге кидизинин хүндүл бижиктерин тывыскан Хоочун башкы Зоя Нурзатка "ТР-нин улус ооредилгенин алдарыг ажылдакчызы" атты тывыскаанын дугайында бижикти байырланчыг байдалга дамчыдып берген Чыргаланды ортума-школа доозукчу Урана Эртиненин удуртканы Кызылда үнү чок урулгар школанын таңы-самчыларынын уран чүдүн, оюн-коргузулун байырладыг кижикчилери аажок сонуурган коргенер Школанын оореникчилери база солун программалыг концертти чыгалан чоңга бараалдадыг коргускен

Дойнычы ДАМБА-ХУУРАК.



(Уланчызы. Эгези № 116, 117, 119, 120 "Шын" солунда)

Күдер кара эгинерлиг, узун, удуг мага-боттуг, аксымаар шырайы чаксы хүнге кидин додугуп орат, таарыдып алган бажынын кара дүгү хүнге кылданан аныак оол дорде баскактанып олурункан, солун номчул оран. Ийи кадай долдур сүттүг идиштерин кодуруп алгаш, өглерине утлап бар чораннар. Ховсөңгү тонунун он талакы ченин берзин алган, тейинин кырында бора хилчир аржылыг, бажынын кок дуктери экиннин кырыне салбакталып бады барган, ортума сыйныг кадай кижиге кире келген. Ол садавай-даа сүдүн тип, хайыдыр берген. Самбуу, хой шимчеп үнүтү ийин, огулун, Хүн-Корбесче утлады ышкан - деп, оолдун нези Долгар кадай дыкадыр ыттып чугаалаан. Оон башка талаар, Самбуу бир солун номчул бергенде, баш кодурушун бээр чан тып алганын авазы бистире алган. Кадай огулунун номчуттуганш олурутарып анаа-ла таалап ийикке, азы бир-ле езу кылдыр билип турган. Огул-даа амдызында солундан чогуу чүпү билди, чүпү чаяр деп турарын авазына угаалды четкилөөн. Ажыл кажан-даа, улуг-даа, биче-даа болза, ажыл-ла болгай. Черледарыг кылдыр, тудар апар. Кызыр чүвенин дегер херек, чипр-эти чалагы херек

Самбуу тура халааш, солуну дурун, хойлап алгаш, даштын баглашты адынга келген. Огулун хун бадар чүгүндө шөг дигтан чазван баглашты беди херектиг, узун сыйныг айт - Хайна-Боранын дашын чекип, чавыдактай каантарга, оозу ыттыгы дегер чепи ынай болган. Хой Хүн-Корбесчин багынын эдөөн ойну ору хеклаван баштап, кулча билде агы холуу олт шөлгөн, мурун биле аажып оскеп оран. Самбуу адынын дынын салда каапкан, дыныг чепи биле чораш, хойну бажын доктаалды, чооруу оттап, оозургай бээр, ам-на дүжө халын, адын дын бажынга откара салган, хойну үңген соонда, солуну ушуп, чада тутканы, олурункан. Самбуунун сонуургалын хара тууган бир чүлү бар. Ында келер үенин дугайын чугаалап турар. Деминг ажылдап чуртгары, мал, чер ажылыгын шилтегенин тургузыры - кол соорула. Ону МЧАЭ-лер дээр. Чаңдык кожуунарында МЧАЭ-лер туртугуна беринген, ол дугайын мында бижип турар. Черле нам үрүнүн дарагы Коштай-оолдун акыдан ындаг соостерин диннаан турган. Боду база арэвчин, үрүнүк орадыкчы даргасы киж хойну херезинде иленигил киржири чугула хер деп чүвени медегер чоруур апарган. Чоокта чаа Коштай-оол дараа оон оонге келгеш, чүге авазы-биле өсөс, боду-биле аныак кижилер чаа херекке эң иленикчил киржири, бүгү чүвени түтүп, кылчыр ужурутүг чүвенин ычан билди алган. Чаңдыкта кежээ удуур дээш чыдып алгаш, байгы боданын чыны-чыны, хойну-ле кылдып болур-дур деп болди келтирдэр. Ындыг болза, хиленикчил, улай болза бир бодат тывалыг турар. Ону канчаар бүдүржэ эжил, канчаар эгелээр, уламчылар, тондуреринге чедир боошар.

Хой элээн доктап оятташ, кырган артыгыне козул-бейн барган. Самбуунун боданы хайнып, дойдуу, чаа, солун ажыл-херекке канчаар киржири, аныктарын канчаар эгелдээрин бодан, кара-биле көрүн, холу-биле тудун турган чүве дег, бирде хулууларын, бирде хаваан дүлүн каан оран. Оон доранна үнгүдөн оттуг шиленик чүве дег, серт кынарн тура халааш, боразын муна капкан. Хою кырган артыгы ак чабыкта чаттыла берген, киленик-доктап, ояптай берген чоран. Кесек-кесек ханы өсөс ийгиликтер дарадын

Бир эртен авт дуюу дагжа-за-ла. Самбуунун оонге Лопсан бо кире дүжүп келген. Уругу-чүе буу-хуа чоруур, бажында бору үнүтүп калза-даа, хая коруур хире өсөс амытан. Ылчанымже бо уулаада ол чече-даа дашш чораш, оже кирер мурунда, оорганда хыныг бижээ дүжүренип, огте киреги, өвчлен үн-биле менди солурун, кая, канчалдыр олура-ры ажытайн саган. -Че, чорууду, Самбуу. Бижик чогааттыганын дын-надын ийнааш? Чудурууус чүдүк алаанче суккан бис бе? Хем-Белдирине эттеп олур-шашы - деп, шын-на сегкил-биле чүгүрүк карактарынын оду чайнап, ынай-бээр көрүнсөн.

Шын-дыр, эжим! Чорууду харын Даарта-ла чорууду. Бодавыже, күш-хүнесин херек болгай Херектигил кылдыр. Күзүн диниээрле кандыг ийик бис? Алт-малдын күжүндө эгелээш, артыкча, дегеримче чедир коор - деп, Самбуу мынчаптан. -Ой-ла болгай, эжим! Сени черле ойтаваас деп билдим-даа. Черле чаңгыс хоонунг кижилер турар ужурауг. Улустан айтырарга, чок болза ынавас, чок болза оон чипр, келер, азы мунар, чүдүрчөр чүве бедээр, тырттылар чор чүведир. Чорууду. Сээни-биле даарта-ла - деп, Лопсан амырап харыялаан.

Долгар кадай оолдарын чугаазын кирээтсегил диннап ора, боданы араак чугаалаан. -Кайы хире берге чүвел, оолдарым. Киж билдирге, оон ажы чүл аан. Анда хиреле ажыл-херек бүдүрүп алза. Кийилгил, алактарда ситенин үнген аажок, оон өвээш, бичелеп кезип, долган алза Кижын анай, хураган-нын хыры-боосу кончуг болгай. Ажырбас-ажырбас, кадам. Күсөөр кезип аар бис... Улуг диге-ле бир ай болур бис - дээш, Лопсан хулуу-рун, хаш соруудуг, хола баштыг дандызын харамдыккан чүве дег, улай-улай сора каан оран. -Бир ай! Оршээш, авыраган! От-ыкым тонун каарга, канчаар мен? Эрег-дыр-гаам оттулар өсөс мен. Кожер дүжериште канчаар мен? - деп, кадай ылден-не холзей берген. Адыр-дыр, авай. Бир-рөдө, кий эвес-тир. Чайныг магалды ой-дур. Кошкен херо чок, дайыдал чаа келдир херо чүл, улайгы дүжүрү кадым. Дайымага база чапан каар мен. Аргаже кире бээрге, хаак-чыраа карак чүшкүм чорду деп, Самбуу авазын

ОШАЧКИЭ-ДЕ ТҮННӨЛДӨН ҮНДҮРҮН КӨРҮНӨР

2000 чылдын сентябрь 22-де Кызыл Тээли аразынын чаңгылыг оруунга "ВАЗ-21013" маркалыг автомашинанын айылган Түннөлдө чогаалчы С. Н. Тейлех ол-ла черинге олгон. Сентябрь 23-те Новоселов кудумчузунга дугаар чок "Урал" маркалыг мотоцикл тергелде 10 харлыг В. А. Ивановту таваран Түннөлдө оол эмнелгеске аныгы кемдөшкүннө кирчү чүшүшү "ВАЗ-2101" маркалыг автомашинанын чогаалчы О. О. Сарылар ээрик чораш, рулды башкырып шыдавааныдан бетон плитаны таваран Түннөлдө кожуунун топ эмнелгесине О. О. Сарылар, 40 харлыг М. В. Голубев база 5 харлыг М. В. Голубев аныгы кемдөшкүннө кирген. Сентябрь 26-да Тес-Хем

кожуунга кежээкинин оң бир шак турда. О. Шынаа Самагалдай оруунга "ГАЗ-24" маркалыг автомашинанын чогаалчы О. Д. Ширинел 34-34 харлыг Л. У. Логубаев, П. К. Балзайыны таваран Истелгенин тодараканы-биле когаран удушту ээрик болганы переттиген. Сентябрь 29-түн хунүнде Кызыл хоорайга 22 шак 30 минута үезинде Ленин кудумчузунга "ВАЗ-2101" маркалыг автомашинанын чогаалчы О. Д. Хомушорук кылдыгы турган Кызыл хоорайын Ишкы херектер эрелдешин ажылдакчызы В. Н. Чаптеинин таваран Озал-ондактын түннөлдө В. Н. Чаптеин республицанын топ эмнелгесине алган кемдөшкүннө кирген чок апарган. Октябрь 3-те он беш шак үчүн минута турда, Крае ноярск Курүне кызыгары орукка "ВАЗ-21013" маркалыг автомашинанын чола

чызы 34 харлыг А. С. Дончур ээрик чораш, машынаын башкырып шыдавааныдан чыгалган. Түннөлдө А. С. Дончур, С. С. Чалама, Э. Э. Чоудубаишанын кемдөшкүннө кирчү хунүнде топ эмнелгесине кирген. Октябрь 7-ниң хунүнде Ак-Довурак хоорайга чээрби шак турда. "Саян" магазинин чыныга, бичинмес автомашинаны Ш. Б. Кукужет, О. Д. Күжүгетти таваран Түннөлдө когараннар алган кемдөшкүннө кирген ол-ла черге чок болганнар. Октябрь 9-түн хунүнде ады шак бечен беш минута үезинде Сирин-Сен Кызыл оруунга "BMW" маркалыг автомашинанын чогаалчы, 18 харлыг О. А. Монгуш машынаын башкырып шыдавааныдан чыгалган Түннөлдө А. Ф. Дажы-Теве, А. Д. Дондугу-Эрик республицанын топ эмнелгесине баш мээш кемдөш деп дигтозул кирген.

Алдыңой СААЯ.

УТТУНДУРБАС ОВУР

САКТЫП ЧОРУУР БИС

Элегес хем Хову-Аксынын ындагы тайгалардан ырап баткан, Хову-Аксы кожуун төвүн Чал-Кежит, Элегес, Кочетов суурлары тавараш, уйгу чок Улуг-Хемче улдан кире берген. Амгы сураглыг Кочетово суурун артыг талазында мырыкыг ирак өсөтө Э-Кежит деп чер бар. Оң ол-бо талазына ТАР-даа үезинде, амгы-даа үеде малчынар турлаа оон черле ыраас. Аразы ирак өсөс кожа-кожа конгулар турган. Ол Чал-Кежитке ам бичик номчулгар-биле каакы таныжарыс чурукчу Макал Чамбалович Монгуш төртүтүнгөн. Макал Монгуш - сураглыг чурукчу чоран киж.

Эге чада болган чеди чыл школазын дооскаш, Кызылдын №2 тыва ортума-школазын дооскаш. Ук школага ооренип турганда, чурук чоруурунга салымнын көрүзүп, чурулгага черле багыт демлек ап корбээ, тергелди айт, шанактыг теве, мал-маган, ыт-куш-даа чоруур-ла. Ындыг боорда, өөрү ону оюн-башта-биле "Чуруктай", "Бызаа кадарар" деп баштактаны араак шолалаар турган. Оозунга Макал хораданас, ажанмас-даа, чырыш чыргайгы хулуузуруп, карактарын чивендеш каар.

Макар Чамбалович төрүмелинде тура, чаңгыс эр хилдиктин оол бөдн төртүгүшүн, дорд ажы-төлдүн эң хеймерин, өскөлери шушу хөе утбан-кылдыр чораш. Алысууга ала-нези малчын, ыпчал-заек адазы Иван Сотпаевич Чамбал от-бүлөдө бижик-билдин, ТАР үезинде Барыш Хемчик кожуунун Ак суму

зууну даргазы-даа чоран. Оон ол даргалан чоран үезинде, тараалаң Таңдыже кожер-дүжөр деп чугаа барыш кожуунарга. Барыш-Хемчикке, Чаа-Хөлге, Улуу-Хемге бешин дыргыт апарган.

Иван Сотпаевич Чамбал ийнаарда ыраккы Акты каган, Таңды кожууче кожуу, баштай Элегеске, Чал-Кежитке, Межегейге, Кок-Булдуга, соолзүредир Кочетовога чуртап турган.

Ам оон хеймер огулунче эң корээштер. Макал Чамбалович Монгуш Кызылдын ортума-школазын дооскаш, ол-ла доран Красноярсктин Суриков аттыг чурук училищезинге ооренип кирип алган соонда, оон келер үеде чурукчу болур салым-чоду шилдирлегинден Беш чыл дүрүзүндө канды чүвени корбээ дээр Студент кижиге стипендия акша херек деп чүве билдинир Ала-нези, доргал-торедер акша-конескин өвөш

бичелеп чорудун-даа турган болза, дорадан коеск ажалдан алырын ол утлай чоран болган ясылер, культура бажыптарынга барын, аар-саар ажаллар: картошка каачыр, ону картал аптаарынга дузалажың, ылаңгыя каттырыңгыг чуруктарын чуруп берип турган. Шак ийнаар-ла беш чыл-дур билдирпейн эрте берген, доосканынын дугайында диплому-даа холга алган.

Төрөөн Тывазына кээрте, башкы училищезинге чурулга башкызы херек болган. Апаа ажалдан кирип алган, бир-ле дугаар чурулга кичээлин эрттирген Девиденчик, сүрү-депчи-даа турганы чугаа-жык Ичалза-даа баңтайгы кичээлдер багай өсө эркен. Москваның Суриков аттыг чурук училищезинде дунга кирип алза кичээл ири деп айтырып баштап ираваастаан Ылчан эш-оору, ылаңгыя чурукчулар-биле сүмелешкен, Москваже ооренири-биле чорулкан Ылчалдар дээш эртем чедип ап, чуртуга чапип кээрте, Тывага Чурукчулар эвилдешин баштаар черинче чорулкан болган бодунун дооскан эртемнин аайы-биле чү

рук мастерекаазына ажалдадын каан, Албан, организация, бүдүрүлгө черлеринин чагылдарын күөөшин, чаңдык таварыг-таларда район үнүп, кол-чок, совхозтарже чоруу каар, аңаа ай-айы-биле чурутунар, ажалдаар-даа анаар турган, ылаңгыя шаңдык үеде байырлаалдар кончуг хой, чурукчулар аажок негетинер турган.

Удаваанда Макал Чамбалович Тыванын ном үндүрер черинге кол чурукчу болуп ажалдаар апарган Анаа чүпү кылбас дээр Ооредилге номнары каагар, ягы-буру номнарын чуруун чурүүр, каагар, чараштыр үжүк чурүүр, бижип дээш ажалда хой. Организастаан чурук делгелеринге бо-ла киржи бээр.

-Кандыг-даа ном, делтер чурукчуну ыяан-ла таварыг эртер, оон чурал каасталгазы чокка, ылаңгыя ооредилге номнары оон ажалы-биле чорутунар чүве болгай, ол кол кижиле болур, харысалга удут болдур ийин деп, ийнаарда ном үндүрер черин директор, чогаалчы Васильин Бора-Ховчин Монгуш чугаалаар чүве.

Чурукчу кижиге чүлге ажалдан тарап черинин

Дарган-оол ЕНДАН, журналист, Тыва Республиканың культуразынын алдарлыг ажилдакчызы.

(Уланчылыг).

БАЙЫШЫРЫ — БОДУН ЭДЕ ТУРГУЗАРЫ

Мал чизези, деткимче акша

Мал бажынын кудулааны эт, сүт ортегерин ой-чикек чок улгаттырган. Ол чорук амалдырал-чурталганын денчелин кудулаатан. Чонун чединмес болуктери экинден элп, хырыннан аштап турар. Он чыл мур-нунда ындай турбаан. 1990 чылда мыйыстыг бода мал 205 мун, хой болгаш ошку 1.227 мун, иви 8,1 мун, хаван 65,5 мун, чылгы мал 39,5 мун, тене 1,5 мун баш турган. Азырал куш-даа бажы 0,5 миллион чокчулап орган. Ыланья 1995-1996 чылдарда куруненин байлаа — чонун улуг куш-биле остуруп алган мады "ырмаа кижиниң үвү, ыт-куштун дою" болу берди.

Чогул боттуг оумиерге чедир орук амалыа херин. Онн уламы-биле торуур мал ба-жына дотация мал ээлеринге долузу-биле четпези. 2000 чылда мал ажынын деткин-ринче уланган 19,7 миллион рубль кордунген. Торугур хой болгаш ошку бажына оон 17,7 миллион рубльди үндү-рер. Уксаалыг малга, куш фабриказына үндүрер акша-хоренги база ында бактаган Малдын халлавырлыг аарыг-ларын чок кылырынга чарыг-даар акша-монгуң агылат-тынган.

Дотация акшаның 5 790 муңун ажылаан. Аңаа улаш-тыр артан акша-хоренги удаас келер. Республиканың казначействон дамчыштыр дотация, деткимчени чер-черге дамчыдып, шидидип турар. Республика бюджетин-ден чылгы малдын, тевенин, ивинин баш санын остуре-ринче 2 миллион рубльди үндүргөн. Оон 1 миллион 247 муңун шингээди алган. До-тация акшаны ээинге чедире-ринге чамдык чүүлдерин белең эвези улуг шаптыкты болдурган. Чижээ, Кызыл кожуунун Шынаа сумузу четчелд-саналганы чорут-пай барган.

РФ-тин Чазара анаа-ла ат кырынга дотация чорутпас 2001 чылда мал бажын осту-ринге акша дузаламчызы мал ээзинин бодуна албан чедерин шынгай контролда алган. Ол ындаг-даа болур ужуруг. Көдээ ажыл-агый болгаш аыш-чем жамызынын мал ажылынын талазы-биле начальниги Сергей Оюн мал бажын дагын остуреринге чоруткан дотациянын ужу-рудузун тайылбырлап тура, мал чизезин 2000 чылдын декабрыда чорударынга ут-куштуруу бөлөктөгү ажылдары-га доктады. Бу талазы-биле дындайгы бижикти кожуун-нарже тарадыккан.

Ында дорт чүүлдү он-залап демделген каан чүве Бирээде, мал ээзинин фами-лиязын, адын, адазынын адын паспортта киригенин сүзгаар данзыга буртукт бижир. Мал чизезин тускай майык-биле долурап. Ийде, мал ээлеринин тургал-хон-лаштарынын схема-чурук-тарын тургузар. Кодаң-биле суур товунуң, кожуунун каш километр ыракта турарын айтыр. Уште, мал чизезин чорударынга кывар-чаар материалдан кайы хире херелетинерин сапал тургу-зар. Дортте, мал чизелеп санаар комиссиялар, болук-терин тургузар. Президентинин протокол-шиттинерин сүзгаар 2001 чылда мал бажын остуреринге үндүргөн

дотацияны шын үлөп хуваарына мал чизези үлүг ужуру-данын ойнаар — деп, Сергей Монгеевич чугаалады. Бөгүндө мал бажынын чизези куруненин статистика органнын чизе-данзыгы-биле оранчок илгалдык кестүп келген. Устуку оске-да албан чертеринде база. Ол шын эвес Байдал ындай тур-да, дотацияны бөгүнге чедир үлөп хуваары болдумас.

Мал бажын остуреринге үндүрүп турар дотация-биле оске-да мал продук-цияга дотацияны база тургускан. Бир тонна уткуе 912 рубль, бир тонна сүтке 432 рубль кордунген. Куруненин статистика органнын эт, сүт саарылгазын чорутканын контролдаар, ылавылаар болгаш шындыр ужуруг. Кажан бөлөктө оон шитчи-лиге көвүрүгө, дотация-нын хемчээли улаштыр бол-гай. Бир эвес продукция бол-баазылар бугуруу черге мал продукциянын хүлээдиң дузаарга, оон юридиктинг балыккалы албан хонга турар ужуруг. Чогул душканна черге, анаа-ла сайгарлык-чыларже дузаарга, дотация чок болур. Бу талазы-биле Чазактын № 448 доктаалы 2000 чылдын июнь б-дунген 2001 чылда бир тонна сүтүг

Хемин Эйлиг-Хемде продук-тулуг шээр малды садыл алырынче, боттарынын ажыктыг уксаазын оранпо-солуп алырынче шоолуг кичээгей салбастан, Ын-чагаш боттарын каражага таварыштырып турар. Чижээ, Сүт-Хөл кожуунун хууда мал ажылдары ындай. Оске-да ол чертеги черлер бар. Төрөд уксаанын толун шынары багай — деп, Сергей Монгеевич демделди.

ИДЕПКЕЙЛИГ ДУЗАЛАКЧЫ

Чон чизези — куруненин, кижэ бүрүзүнүң чугула херээ. 2002 чылда болур чон чизези-нин онкайгай талазы болза, оон программанын бугу чоңга чандыс ай бооп турары.



2 НОЯБРЯ, четверг

ОРТ 06.00 ДОБРОЕ УТРО 09.00 НОВОСТИ 09.20 "Вавилонская башня", т.с. 10.25 "Остановка по требованию", т.с. "Запасный выход" 11.30 "Все путешествия команды Кусто", т.с. "Водный мир" 12.00 НОВОСТИ

12.15 ДОБРЫЙ ДЕНЬ 13.05 "Мираж", детективная драма 14.30 "Вместе" 15.00 НОВОСТИ 15.20 "Охотники за привидениями", м.с. 15.45 "100%", т.с. 16.15 До 16 и старше 16.50 Погода 16.55 "Вавилонская башня", т.с. 18.00 НОВОСТИ 18.20 "Все путешествия команды Кусто", т.с. "Непотопляемая морская выдра" 18.45 Здесь и сейчас 18.55 Процесс 19.40 "Империя под ударом", т.с. "Сашка-химик" 20.45 Спокойной ночи, малыши! 21.00 ВРЕМЯ 21.50 "Стрингер", триллер

23.30 Николай Носков Концерт в Кремле 00.35 НОВОСТИ 01.00—02.00 "Майк Хаммер" т.с. "Костолом" РТР 07.00, 08.00, 09.00, 10.00 ВЕСТИ 07.30 — 09.40 Доброе утро Россия! 07.35, 08.15 Семейные новости 07.50, 09.50 Городские новости 08.30 "Бюро вопросов, бюро ответов" 08.50, 10.15 Черным по белому 09.30 Подробности 10.20 Дежурная часть 10.35 "Наследники Дракулы", м.с. 11.00 "Мануэла", т.с. 12.00 ВЕСТИ

12.30 "Санта-Барбара", т.с. 13.30 "Что хочет женщина" 14.00 Новая "Старая квартира" 15.00 ВЕСТИ 15.30 "Черная жемчужина", т.с. 16.25 "Богатые и знаменитые", т.с. 17.25 Начало комедийного сериала "Друзья-1" 18.00 ВЕСТИ

21.00 ВЕСТИ 21.30 Подробности 21.50 "Свадьба с приданым", мюз. комедия 00.00 ВЕСТИ 00.30 После ВЕСТЕЙ 00.40 "Профиль убийцы", т.с. 01.45 Дежурная часть 01.55—02.00 Формула скорости НТВ 07.00, 08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ 07.30, 08.30 Впрок 07.40 Карданный вал 07.50, 08.40 Большие деньги 08.20 Криминал 08.55 Совершенно секретно 09.45 Фитиль 10.00 СЕГОДНЯ 10.20 "Скорая помощь", т.с. 11.10 "Любовь и тайны Санкт-Бич", т.с.

12.00 СЕГОДНЯ 12.20 Острокожепный фильм "По данным уголовного розыска" 13.45 Фитиль 14.00 СЕГОДНЯ 14.20 Служба спасения 14.50 Большие деньги 15.00 "Старый телевизор" 16.00 СЕГОДНЯ 16.25 "Элен и ребята", т.с. 17.25 Карданный вал 17.35 Впрок 17.50 Криминал 18.05 "Стрельба", т.с. 20.00 СЕГОДНЯ 20.30 Премьера НТВ "Андронов" Фильм из цикла "Новейшая история" Фильм 2-й 21.40 Незамысловатое расследование с Николаем Николаевым 22.40 Тушите свет 23.00 СЕГОДНЯ

23.40 Антропология 00.40—00.45 Программа телепередач на завтра ТВЦ 10.00 Настроение 12.50 Газетный дождь 13.00 Квадратные метры 13.25 Петровка, 38 13.35 "Мелочи жизни", т.с. 14.45 Магалин на экране 15.00 СОБЫТИЯ 15.15 "Дата" 16.20 "Моя дорога Изабель", т.с. 17.10 "Попаи в леса" Мультфильм 17.30 Летовая Москва 18.00 СОБЫТИЯ 18.15 "Инспектор Деррик", т.с. 19.25 Дельские штучки 19.30 "Мода NON-STOP" 20.00 Региональная прямая речь 20.30 Прогноз с Батазовым

21.00 СОБЫТИЯ. Время моск. 21.15 Прогноз погоды. 21.20 Мульти-пульти. 21.30 Телестудия. За рулем. 22.00 "Команда на Марс". Телентра. 22.30 Интернет-кафе. 23.05 "Однажды у нас вырастут крылья", т.с. 23.50 Смотрите на канале. 00.00 СОБЫТИЯ. 00.40 "Мелочи жизни", т.с. 01.40 Прогноз погоды. 01.45 "Жара в Лос-Анджелесе", т.с. 02.45 Двойной портрет 03.15 Временко. 03.45 Петровка, 38. 04.00 СОБЫТИЯ. Время моск. 04.15 Почный полет. 04.55 СОБЫТИЯ. 05.10 Открытый проект. 06.05 06.20 Москварум.

3 НОЯБРЯ, пятница

ОРТ 06.00 ДОБРОЕ УТРО 09.00 НОВОСТИ 09.20 "Вавилонская башня", т.с. 10.25 "Империя под ударом", т.с. "Сашка-химик" 11.30 "Все путешествия команды Кусто", т.с. "Непотопляемая морская выдра" 12.00 НОВОСТИ 12.15 ДОБРЫЙ ДЕНЬ 13.05 "Мираж", 2-я серия 14.30 Программа "Вместе" 15.00 НОВОСТИ 15.20 Мультибузка 16.15 До 16 и старше 16.50 Погода 16.55 "Вавилонская башня", т.с.

18.00 НОВОСТИ 18.20 С легким паром! 18.45 Здесь и сейчас 19.05 Документальный детектив "Приморский спрут" Дело 1996 г. 19.40 Поле Чудес 20.45 Спокойной ночи, малыши! 21.00 ВРЕМЯ 21.50 Детектив "Трактир на Пятницкой" 22.35 "Черная комната", т.с. "Ведьма" 00.00 НОВОСТИ 00.30—01.35 "Майк Хаммер", т.с. "Роковая охота" РТР 07.00, 08.00, 09.00, 10.00 ВЕСТИ 07.30—09.40 Доброе утро, Россия! 07.35, 08.15 Семейные новости

07.50, 09.50 Городские новости 08.30 "Бюро вопросов, бюро ответов" 08.50, 10.15 Черным по белому 09.30 "Тысяча и один день" 10.20 Дежурная часть 10.35 "Наследники Дракулы", м.с. 11.00 "Мануэла", т.с. 12.00 ВЕСТИ 12.30 "Санта-Барбара", т.с. 13.30 "Что хочет женщина" 14.00 Новая "Старая квартира" 15.00 ВЕСТИ 15.30 "Черная жемчужина", т.с. 16.25 "Богатые и знаменитые", т.с. 17.25 "Друзья-1", т.с. 18.00 ВЕСТИ

"ТЫВА" 18.30 МЕДЭЭЛЕР 18.50 Спорт чүткүл" Сумо Дорт эфир Тел 3-28-88 3 27 69 19.30 Музыкальные поздравления Хөгжүмүң байыр 19.50 Коллаж РТР 20.00 "История любви", т.с. 21.00 ВЕСТИ

"ТЫВА" 18.30 МЕДЭЭЛЕР 18.50 Спорт чүткүл" Сумо Дорт эфир Тел 3-28-88 3 27 69 19.30 Музыкальные поздравления Хөгжүмүң байыр 19.50 Коллаж РТР 20.00 "История любви", т.с. 21.00 ВЕСТИ

01.45 Наша история Премьера док. фильма "Пет смерти для меня" 02.35—02.45 Дежурная часть НТВ 07.00, 08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ 07.40, 08.30 Впрок 07.50 Карданный вал 08.40 Большие деньги 08.20 Криминал 08.55 "Скорая помощь", т.с. 10.00 СЕГОДНЯ 10.25 Один день 10.55, 12.00 Премьера НТВ "Андронов", фильм из цикла "Новейшая история" 12.00 СЕГОДНЯ 12.20 "Растительная жизнь" Телепрограмма 14.25 "24 часа" Фильм о

фильме 14.50 Большие деньги 15.00 Старый телевизор 16.00 СЕГОДНЯ 16.25 "Улица Сезам" 16.50 "Элен и ребята", т.с. 17.25 Карданный вал 17.35 Впрок 17.50 Криминал 18.10 "Стрельба", т.с. 19.05 О, счастливыч! 20.00 СЕГОДНЯ 20.30 Детектив "Преступление в Сан-Франциско" 22.25 Криминал 22.40 Тушите свет 23.00 СЕГОДНЯ 23.35 Женский взгляд 00.10—02.15 Мелодрама "Долина Теннесси" ТВЦ 10.00 Настроение 12.50 Газетный дождь 13.00 Национальный инте-

рес 2000 13.25 Петровка, 38 13.35 "Мелочи жизни", т.с. 14.35 Секреты долготелетия 14.45 Магалин на экране 15.00 СОБЫТИЯ 15.15 "Дата" 16.15 "Моя дорога Изабель", т.с. 17.10 "Чудеса среди белых дров", м.ф. 17.30 Летовая Москва 18.00 СОБЫТИЯ 18.15 "Инспектор Деррик", т.с. 19.25 МГНМО Мастер-класс 19.30 "Полет над Гнездом глухаря" Александр Горюничий Региональная прямая речь 20.30 Прогноз с Батазовым 21.00 СОБЫТИЯ. Время моск. 21.15 Прогноз погоды. 21.20 Мульти-пульти. 21.30 Телевизионная экологическая служба. 22.00 "Горюч" Телеконкурс. 22.30 В гости с улыбой. 23.05 "Однажды у нас вырастут крылья", т.с. 23.50 Смотрите на канале. 00.00 СОБЫТИЯ. 00.40 "Мелочи жизни", т.с. 01.45 "Жара в Лос-Анджелесе", т.с. 02.45 "Российские тайны. Расследование ТВЦ" 03.15 Временко. 03.45 Петровка, 38. 04.00 СОБЫТИЯ. Время моск. 04.15 "Приходите в мой дом..." Вика Цыганова. 04.55 СОБЫТИЯ. 05.10 "Дом-3", триллер "Шоу ужасов". 06.50—07.10 "Премьерный показ"

4 НОЯБРЯ, суббота

ОРТ 06.00 ДОБРОЕ УТРО 09.00 "Вавилонская башня", т.с. 10.20 Поле Чудес 11.25 "Приморский спрут" Дело 1996 года, д.ф. 12.00 НОВОСТИ 12.15 ДОБРЫЙ ДЕНЬ 13.10 "Мираж", т.с. 14.30 Вместе 15.00 НОВОСТИ 15.20 "Снывья Большая Медведица", вестерн 16.50 Погода 16.55 "Вавилонская башня", т.с. 18.00 НОВОСТИ 18.15 Здесь и сейчас

18.30 КВН-2000 20.45 Спокойной ночи, малыши! 21.00 ВРЕМЯ 21.55 Великие сыщики Лейтенант Коломбо, т.с. "Последний салют командору" 23.50 НОВОСТИ 00.15—02.15 Триллер "Плохая компания" РТР 07.00, 08.00, 09.00, 10.00 ВЕСТИ 07.30 09.40 Доброе утро, Россия! 07.35, 08.15 Семейные новости 07.50, 09.50 Городские новости

08.30 "Бюро вопросов, бюро ответов" 08.50, 10.15 Черным по белому 09.30 Подробности 10.20 Дежурная часть 10.35 "Наследники Дракулы", м.с. 11.00 "Мануэла", т.с. 12.00 ВЕСТИ 12.30 "Санта-Барбара", т.с. 13.30 "Что хочет женщина" 14.00 Новая "Старая квартира" 15.00 ВЕСТИ 15.30 "Черная жемчужина", т.с. 16.25 "Богатые и знаменитые", т.с. 17.25 "Друзья-1", т.с. 18.00 ВЕСТИ

"ТЫВА" 18.30 К. Кок-оол "Хайыраан бот" Телешин РТР 21.00 ВЕСТИ

НТВ 08.00 "Криминальная Россия" "Братия по крови", 2-я серия 08.35 "Женский взгляд Оксаны Пушкиной" Борис Моисеев 09.05 О, счастливыч! 10.00 СЕГОДНЯ 10.45 Криминал "Чистосердечное признание" 11.10 "Интересное кино 11.45 "Боцман и попугай", м.ф. 12.00 СЕГОДНЯ 12.20 Полудра 12.50 Путешествия натуралиста 13.20 Без рецепта 13.55 "Медовый месяц", мелодрама 15.40 "Свидетель века"

16.00 СЕГОДНЯ 16.25 Большие деньги 16.55 Дог-шоу "Я и моя собака" 17.30 "Боцман и попугай", м.ф. 17.40 "Она написала убийство", т.с. 18.40 Герой дня без галстука. 19.05 "Секреты О, счастливыч! Телентра. 20.00 СЕГОДНЯ. 20.25 Глас народа. 21.50 "Агент национальной безопасности", т.с. "Петя и волк" 23.00 СЕГОДНЯ 23.35 "Рокки-4", боевик. 01.20—02.20 Антропология. ТВЦ 10.00 Настроение

12.45 Первосвященитель. 12.55 Смотрите на канале. 13.00 "Великан-агист", м.ф. 13.15 Фильм-сказка "Мария, Мирабелла в транзитории", 14.30 Городское собрание. 15.00 СОБЫТИЯ. 15.15 "Мир диких природы", т.с. 15.45 "Бибигон", "Шайбу! Шайбу!", м.ф. 16.25 "Однолюб", мелодрама 18.00 СОБЫТИЯ 18.15 "Инспектор Деррик", т.с. 19.25 "Как добиться успеха. Доктор Богданов" 19.30 "Москва. Гиларовского" 20.00 "Не забывайте дру-

зей..." Вячеслав Добрынин. 21.00 СОБЫТИЯ. Время моск. 21.15 Мульти-пульти. 21.25 Телестудия. "Турнир "Три богатыря". 21.55 Антимония. 22.30 "Пер Гюнт", м.ф. 23.00 "Миссия невыполнима", т.с. 00.00 Постскриптум. 00.40 Прогноз погоды. 00.45 "Выстрел в спину", детектив. 02.40 СОБЫТИЯ. 02.50 Прогноз погоды. 02.55 Мода NON-STOP. 03.25 "Тоталитарный роман", социальная драма. 05.40 Интернет-кафе. 06.10-06.35 "Клубная карта".

5 НОЯБРЯ, воскресенье

ОРТ 08.00 НОВОСТИ 08.15 Служба России! 08.55 "Дисней клуб" "101 далматинец" 09.20 Утренняя звезда 10.10 Непуговые заметки 10.30 Пока все дома 11.05 Приключенческий фильм "Ушик замка Иф" 12.25 Утренняя почта

13.00 Клуб путешественников 13.40 "Эх, Семеновна!" 14.15 Золотые 15.00 НОВОСТИ 15.15 "Дисней-клуб" "Все о Микки Маусе" 15.45 "Золотой граммофон" Переименование премии 17.45 "Ералаш", к.ж. 18.00 НОВОСТИ 18.10 "У Христа за пазухой" Снедрепортаж 18.25 Погода 18.30 "Кавказская пленница,

или Новые приключения Шуррика", экцентрич. комедия 20.10 "Я люблю неприятности", комедийный боевик 22.30 "Временная" Телепрограмма 23.25 01.25 "Тот, кто меня бережет", романтический триллер РТР 08.30 Диалоги о рыбалке 09.00 "Ореховый пруттик",

"Теремок", м.ф. 09.30 Пайга, мама и спортивная семья 10.15 Почта РТР 10.45 Доброе утро, страна! 11.15 "Ашпал" и К" 12.15 Городок 12.45 Русское лото 13.25 Федерация 14.05 Парламентский час 15.00 ВЕСТИ 15.20 "Человек родился", мелодрама 17.00 "Международный панорама" с А. Гурновым

18.00 Разговор с Америкой "Дж. Буш или Альберт Гор" 19.00 "Марш Турецкого", т.с. "Синдикат киллеров" 1-я с. 20.35 Премьера "ДМВ", комедия 22.25 Футбол Чемпионат России-2000 "НСКА" (Москва) "Динамо" 2-й тайм 23.15 Зеркало 00.35—02.35 "Вампир", мистический триллер

08.00 "Агент национальной безопасности", т.с. "Петя и волк" 09.00 "Боцман и попугай", м.ф. 09.10 "Секреты О, счастливыч! Телентра. 10.00 СЕГОДНЯ. 10.40 "Ее звали Никита", т.с. "Компьютерный гений" 11.40 "Боцман и попугай", м.ф. 12.00 СЕГОДНЯ

12.20 "Рублевая зона" 12.50 "Ограбление на 10 миллионов", комедийный боевик 14.40 "Груз-2000", д.ф. 14.55 "В нашу гавань заходили корабли" 16.00 СЕГОДНЯ 16.30 Большие родители. 17.00 Служба спасения. 17.30 Премьера НТВ "Депрессия" Телепрограмма 17.55 "Она написала убийство", т.с.

19.00 ИТОГИ. 20.00 "Куклы". 20.15 "Агент национальной безопасности", т.с. "Три дня до эфира". 21.20 ИТОГО. 21.40 Премьера НТВ. Начало документального т.с. "Российская империя". 22.40 "Ураган", мелодрама. 00.55 Третий тайм. 01.50—02.35 "Падшие ангелы", т.с.

ШЫН Кызил хоорай, Красноярская, 100, Индекс 667000 ТУРГУЗКУЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазара болгаш "Шын" солуп редакциянын коллективин Кол редактор Светлана МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Чимисеяа Монгуш, Алазын-кыс Монгуш, Урана Базыр-оол, Сергей Хертек, Таан-оол Хертек РЕДАКЦИАНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор 3-43-34, кол редакторун ордакчызы 3-33-91, секретарат 3-34-98 Солуп келбети барганда, даразында телефон-нарже долгаар 3-14-94, 3-57-92

КИЛДИСТЕР: Нитивил-политикти кылдыс 3-39-15, Коммунист ордакчы 3-36-82, Бухгалтерия 3-41-16, Солуптун "Шын" солуп редакциянын компьютер говунге орон болгаш чыскаган Неледиза үш катан үнер Хемчээли 2-парламент ама Тираж 3910 Чагыр 119

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 АКБ ОАО Банк "Тувакредит", ИНН 1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729 Солуп Россия Федерациянын Парлада болгаш массалиг информация чекстеринин талазы-биле хоойлудулганын чорудулганын контрол болгаш бурткенин Тыва девенээр эртелепне бурткенин Тыва Бурткеттирген дузаары Т-00007. ТР-нин парлада болгаш информация куркомненин типографиязын парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1) График сүзгаар ат салган шагы 23 шак. Солуда параттыг материалдарын авторларынын болдарын редакциянын туружу-биле дүшпөй барып болур Айтыгынган саннары болгаш оске-даа фактылары, дындагылары дөш авторлар боттары хырылар.